

УДК 316.342.2

*Симончук О.В., канд. соціол. наук, Інститут соціології НАН України***ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ (ESeC):
НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КЛАСОВОГО АНАЛІЗУ**

У 2010 р. Європейським статистичним агентством запропоновано новий інструмент визначення соціального класу в порівняльних статистичних і соціологічних дослідженнях – Європейська соціально-економічна класифікація (European Socio-economic Classification – ESeC). У статті викладено історію створення цієї класифікації, її концептуальні та операціональні підстави, подано опис класових категорій і варіантів їх групування, а також проаналізовано порівняльні результати розподілу класових позицій в Україні, ряді країн Східної та Західної Європи на підставі масивів Європейського соціального дослідження (ESS) 2004–2012 рр.

Ключові слова: соціальний клас, соціально-економічна класифікація, розподіл класових позицій.

У сучасному класовому аналізі спостерігаються два тренди: реалізація дослідницьких проектів на основі теоретично та операціонально альтернативних класових схем і одночасне прагнення до використання єдиної методології визначення соціального класу. Перший тренд ілюструють численні дослідження з використанням різних інструментів визначення класу – як реляційних (зокрема, класових схем Дж. Голдторпа, Е.О. Райта, Г. Еспін-Андерсена, М. Севіджа, Д. Граскі), так і градаційних (наприклад, Індекс статусу Треймана, Міжнародний соціально-економічний індекс)¹. На тлі цього теоретико-методологічного різноманіття та безперервних пошуків нових інструментів спостерігається другий тренд – тяжіння до використання стандарту вимірювання соціального класу, роль якого у класово-фокусованих дослідженнях останніми десятиліттями де-факто виконувала схема Голдторпа². Перший тренд був характерний для етапу, коли в соціології переважали стратифікаційні дослідження національного рівня, і європейські країни розробляли та використовували власні соціально-економічні класифікації. Другий тренд актуалізувався внаслідок постійного розширення Європейського Союзу та необхідності порівняльного моніторингу проблем соціальної нерівності (зокрема, зв'язку між класовою структурою та життєвими шансами, такими як здоров'я, освіта, депривація, бідність). Це породило потребу в загальновизнаному єдиному інструментарії класового аналізу та значному збільшенні кількості порівняльних міжнародних соціальних проектів з єдиною методологією та дизайном вибірки.

Створити інструмент, який дав би можливість дослідникам адекватно порівнювати зв'язок між соціальною структурою та життєвими шансами в різних країнах, – таку мету поставило перед собою Європейське статистичне агентство. Ця робота здійснювалася в рамках Програми статистичної гармонізації, завданням якої є розроблення набору основних змінних і класифікацій для використання в європейській і національ-

¹ У міжнародних порівняльних проектах (зокрема, ESS) координатори рекомендують використовувати весь набір відомих класових схем і надають можливість для їх конструювання (до їхніх масивів закладено ключові змінні про зайнятість респондента; у відкритому доступі є SPSS-синтаксиси для побудови альтернативних класових схем; див.: [1]).

² Детальніше про ці тенденції див.: [2].

них соціальних статистиках³. У 2000–2010 рр. група експертів з різних університетів, створена за ініціативою та при фінансуванні Євростату, розробила єдиний стандарт визначення соціального класу – Європейську соціально-економічну класифікацію (European Socio-economic Classification – ESeC) [3]. Керівники групи розробників – Д. Роуз і Е. Гарисон рекомендують використовувати ESeC як єдиний стандарт порівняльних міжнародних проектів у сфері соціальних наук, зокрема Європейського соціального дослідження (European Social Survey – ESS), на базі якого було розроблено й валідизовано дану класифікацію.

Стратегічні цілі проекту автори формулюють таким чином:

1. ESeC має стати міжнародним інструментом для моніторингу зміни соціальної структури в часі й аналізу зв'язку соціально-економічного положення з широким набором соціальних індикаторів (народжуваність, смертність, захворюваність, споживання, культурні практики, процеси на ринку праці, доходи, матеріальні умови життя).

2. Очікується, що ESeC виявиться корисним аналітичним інструментом у названих сферах як для наукових, так і політичних цілей, дозволивши поділити результати впливу політики на певні групи та класи, щоб з'ясувати, чи просувається суспільство до досягнення більшої рівності та які чинники цьому сприяють/заважають, наскільки принциповим є відмінності між країнами – членами ЄС.

3. Крім міжнародного застосування, ESeC може стати прототипом для створення національної соціально-економічної класифікації у країнах, які не мають власного інструменту для цих цілей.

Розглянувши історію й цілі створення Європейської соціально-економічної класифікації, далі представимо опис її теоретичних та операціональних засад, класових категорій і варіантів їх групування, результатів її валідизації, а також проаналізуємо порівняльний розподіл ESeC-класів в Україні, ряді країн Східної та Західної Європи на підставі масивів ESS 2004–2012 рр.

Концептуальні засади. Д. Роуз і Е. Гарисон перед описом інструменту дають роз'яснення [3, с. 4–6], що термін “соціально-економічна класифікація” є просто описовим для різних класифікацій/схем/індексів, призначених для відображення соціальної стратифікації суспільства. Ці класифікації ріднить ідея, що в суспільствах з ринковою економікою для формування соціальної нерівності фундаментальне значення має положення індивіда або групи на ринку, насамперед, у професійному поділі праці. Оскільки професійну структуру розглядають як основу системи стратифікації, то заняття/професію використовують як головний індикатор соціального положення. При цьому застосовують два види вимірювання: градаційні, що фіксують відмінності занять за певним параметром з обмеженням позицій, і категоріальні, що поділяють населення на дискретне число категорій. ESeC є різновидом категоріальної класифікації.

³ У рамках цієї програми вже розробили й широко використовують такі стандарти, як Міжнародний стандартний класифікатор занять (ISCO), Класифікатор видів економічної діяльності (NACE), Міжнародний класифікатор статусу зайнятості (ICSE), Міжнародний стандартний класифікатор освіти (ISCED) (див. веб-сторінку ILO: URL: <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/classifications/lang--en/index.htm>).

Концептуальною основою для ESeC є схема Дж. Голдторпа та його колег, znana як EGP-схема (схема Ериксона – Голдторпа – Портокареро). Д. Роуз і Е. Гарисон цей вибір пояснюють так:

1. EGP-схема де-факто стала стандартним інструментом визначення соціального класу для більшості міжнародних класово-фокусованих досліджень і де-юре – офіційною Соціально-економічною класифікацією Національної статистичної служби Великої Британії (NS-SeC).

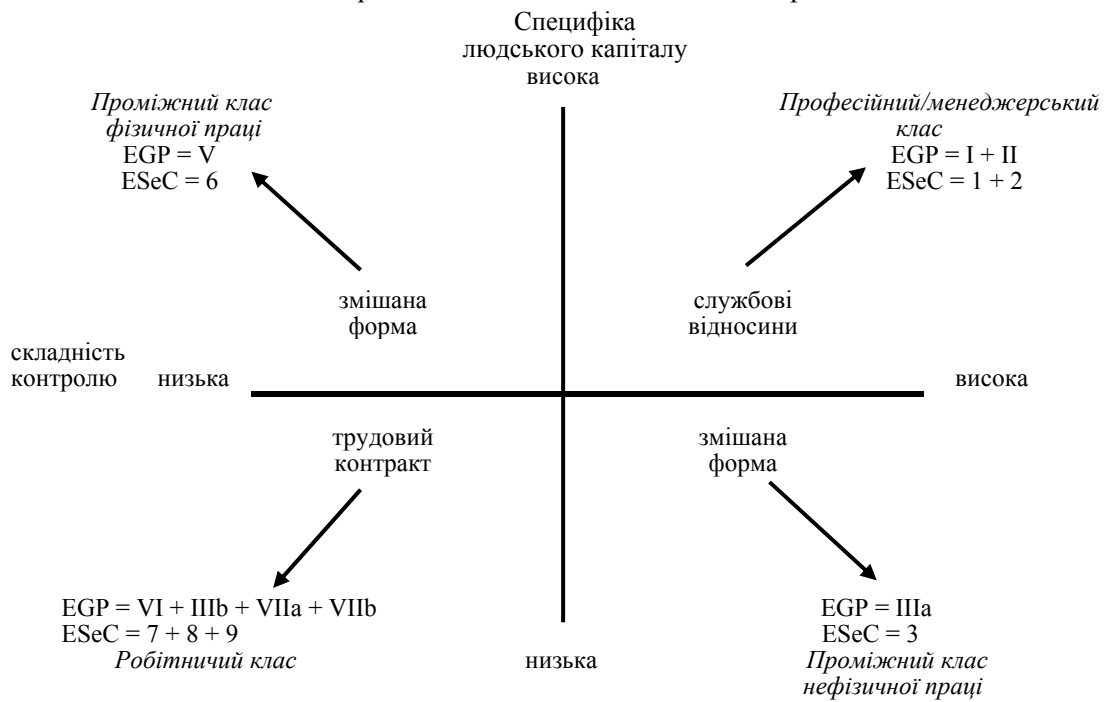
2. Зібрано переконливі емпіричні докази, що ця схема має високу конструктивну валідність (пояснення відмінностей у голосуванні, рівні освіти, стані здоров'я) і критеріальну (здатність виявляти класові відносини на підставі службових відносин і трудового контракту) [4, с. 102].

Як і в EGP-схемі, ESeC диференціює класові позиції на двох підставах: згідно з відносинами купівлі/продажу робочої сили, а серед найманих працівників – згідно з характером їхніх контрактних відносин з роботодавцем⁴. Спочатку виокремлюють чотири базові позиції за статусом зайнятості: *роботодавці* (купують робочу силу і мають контроль над нею), *самозайняті* (не купують чужої праці, але й не продають своїєї), *наймані працівники* (продають свою працю роботодавцям і підлягають владі й контролю з їхнього боку) і *виключені* (особи, які ніколи не працювали, та безробітні впродовж тривалого часу). Перші три позиції включає будь-яка соціально-економічна класифікація, що спирається на відносини зайнятості та є характерною для суспільств, основою яких є інститути приватної власності й ринку праці. Далі ці базові позиції диференційовано в детальнішу аналітичну класифікацію. Почнемо з позицій самостійної зайнятості. *Роботодавців* у схемі розподіляють, відповідно до кількості найманих працівників, на великих (10 і більше) і малих (від 1 до 9). Великих роботодавців об'єднано з менеджерами й адміністраторами вищого рівня у клас 1, а малих згруповано із *самозайнятими* і диференційовано у класи 5 і 4, залежно від галузевої спеціфіки – у сільському господарстві або інших галузях.

Проте основну увагу в схемі приділено поділу найманих працівників, що становлять у сучасних суспільствах 80–90% економічно активного населення. Найважливіша дихотомія серед найманих працівників виявляється в характері їхніх відносин з роботодавцем, регульованих згідно з трудовим контрактом або службовими відносинами [4]. *Трудовий контракт* передбачає відносно короткостроковий обмін зусиль на гроші, при цьому робота працівника здійснюється під наглядом роботодавця в обмін на оплату, відповідно до кількості виробленого продукту або витраченого часу. *Службові відносини* передбачають більш довгостроковий і різноманітний обмін наданих організації-наймачеві послуг на винагороду, що складається із заробітної плати та додаткових виплат, а також на такі елементи перспективи, як гарантії стабільної зайнятості, чітко визначені можливості кар'єрного просування, пенсійні права [6, с. 42]. Останніми десятиліттями дедалі більше працівників перебувають у *змішаних формах* відносин зайнятості з роботодавцем, що поєднують елементи трудового договору та службових відносин.

⁴ Детальний виклад теоретичного обґрунтування EGP-схеми див.: [4; 5, с. 36–48].

Далі для пояснення зв'язку різних груп найманих працівників з формою регуляції їхньої зайнятості Дж. Голдторп вирізняє два найважливіші виміри, які диференціюють роботу та потенційно створюють контрактні ризики з боку роботодавців, – складність контролю та специфіка цінних кваліфікаційних якостей. *Складність контролю* означає ступінь складності вимірювання кількості та якості виконуваної роботи. На одних робочих місцях процес праці та його результати є легко спостережуваними й вимірюваними, а на інших працівник має значну автономію, тому роботодавець не може однозначно оцінювати ступінь дій працівника в його інтересах. *Специфіка цінних людських якостей* – це навички, компетентність і знання, що необхідні працівникам для виконання своєї роботи й, будучи перенесеними в іншу сферу діяльності, різною мірою зберігають/втрачають свою продуктивну цінність. Одні робочі місця вимагають надзвичайно специфічних якостей працівника, інші – тільки загальних. Для ілюстрації зв'язку між різними групами працівників і формою регулювання їхньої зайнятості Дж. Голдторп звернувся до двовимірної схеми, де за горизонталлю й вертикаллю зазначені ці виміри роботи (рис. 1). При цьому контрактні ризики роботодавців посилюються мірою пересування від нижнього лівого квадрата у напрямі правого верхнього. Класи найманих працівників у 11-класовій EGP-схемі та 10-класовій ESeC розподіляються відповідно до чотирьох можливих поєднань цих вимірів.

Рис. 1. Виміри роботи як джерела контрактних ризиків, форм контракту зайнятості та класових положень найманих працівників

Джерело: адаптовано за: [4, с. 223, рис. 10.2].

Отже, в найбільш розгорнутому вигляді ESeC включає 10 класів (табл. 1). У середині схеми локалізована дрібна буржуазія, яку розподіляють на секторальній підставі на малих роботодавців і самозайнятих у сільському господарстві (клас 5) та в інших галузях (клас 4). Як і в EGP-схемі, велика буржуазія не представлена окремим класом. Вчені пояснюють це тим, що в ролі великих роботодавців дедалі частіше виступають організації, а не індивіди; вони малодоступні в перебігу масових опитувань; залучені не тільки до підприємницької, але й до управлінської діяльності, що зближує їх позиції з найманими менеджерами класу 1. Крім того, малі роботодавці та самозайняті, які є професіоналами (юристи, архітектори, інженери), належать до класу 1, а не до класу 4 – до таких, що працюють на себе, непрофесіоналів.

Решту класів становлять наймані працівники, позиції яких диференційовано за формою контракту зайнятості. Верхні позиції ESeC посідають працівники, зайнятість яких регулюється службовими відносинами – представники “саларіату”, або “службового класу” (класи 1 і 2) – професіонали, менеджери та адміністратори, а також власники великого бізнесу. Ці заняття відрізняються високим ступенем складності контролю, специфікою людського капіталу. Службові відносини типові для класу 1 (юристів, лікарів, вчених, викладачів ВНЗ, інженерів, великих державних чиновників, менеджерів і власників) і в слабшій (модифікованій) формі представлені у класі 2 (шкільні вчителі, соціальні працівники, медсестри, пілоти, журналісти, а також середні менеджери та власники). Нижні позиції ESeC посідають працівники, відносини зайнятості яких побудовані на підставі трудового контракту. У чистому вигляді (коли взагалі відсутні проблеми складності контролю та специфіки людського капіталу) такий договір є типовим для напів- і некваліфікованих робітників (“рутинних занять” – клас 9), наприклад, водіїв автомобілів, монтажників, операторів машин, прибиральників, вантажників, пакувальників. У модифікованих формах він характерний для кваліфікованих робітників (або “технічних занять нижчого рівня” – клас 8), таких як слюсарі, сантехніки, малярі, водії локомотивів, а також для працівників рутинної нефізичної праці – це заняття нижчого рівня зайнятості в офісах, магазинах та інших сферах послуг (продавці, провідники, працівники з догляду за дітьми та хворими, охоронці, оператори введення даних) (клас 7).

Для решти класів є характерною змішана форма контракту, причому зумовлювана різними причинами. Заняття класу 3 (допоміжні працівники середнього рівня – секретарі, бібліотекарі, товаровознавці) зазвичай не вимагають особливої специфіки людського капіталу, але становлять певні труднощі для контролю (наприклад, вільний графік роботи, як у професіоналів і менеджерів, яким зазвичай вони асистують). Такі заняття характеризуються багатьма елементами службових відносин, але часто не мають чітких перспектив кар’єри та збільшення винагороди, передбачаючи фіксовану зарплату. Працівники класу 6 – супервайзери працівників фізичної праці (бригадири, майстри) та технічні спеціалісти нижчого рівня (установники телефонних ліній, виробники високоточних приладів, монтажники електроніки) – відрізняються протилежною комбінацією: чітка структура кар’єри, але відносно суворий контроль, жорсткий режим роботи й оплата відповідно до кількості відпрацьованих годин, подібно до їхніх підлеглих.

Таблиця 1

ESeC і класова схема EGP

EGP-класи	ESeC-класи	Загальний термін	Вид контракту зайнятості
I. Професіонали та менеджери вищого рівня	1. Великі роботодавці, професіонали, адміністратори та менеджери вищого рівня	Саларіат вищого рівня	Службові відносини
II. Професіонали та менеджери нижчого рівня та технічні спеціалісти вищого рівня	2. Професіонали, адміністратори та менеджери нижчого рівня, а також супервайзери й технічні спеціалісти вищого рівня	Саларіат нижчого рівня	Службові відносини (модифікований)
IIIa. Працівники рутинної нефізичної праці вищого рівня	3. Допоміжні заняття середнього рівня	Білокомірцеві працівники вищого рівня	Змішаний контракт
IVa-b. Малі власники, роботодавці та самозайняті працівники	4. Малі роботодавці та самозайняті працівники	Дрібна буржуазія або незалежні	–
IVc. Малі роботодавці та самозайняті працівники в сільському господарстві	5. Роботодавці та самозайняті працівники в сільському господарстві	Дрібна буржуазія або незалежні	–
V. Технічні спеціалісти нижчого рівня та супервайзери працівників фізичної праці	6. Супервайзери та технічні спеціалісти нижчого рівня	Синьокомірцеві працівники вищого рівня	Змішаний контракт
IIIb. Працівники рутинної нефізичної праці нижчого рівня	7. Заняття нижчого рівня у сфері послуг, торгівлі й офісної роботи	Білокомірцеві працівники нижчого рівня	Трудовий контракт (модифікований)
VI. Кваліфіковані працівники фізичної праці	8. Технічні заняття нижчого рівня	Кваліфіковані робітники	Трудовий контракт (модифікований)
VIIa. Напів- і некваліфіковані працівники фізичної праці VIIb. Сільгосп-працівники	9. Рутинні заняття	Напів- і некваліфіковані робітники	Трудовий контракт
–	10. Особи, які ніколи не працювали, та безробітні впродовж тривалого часу	Незайняті	–

Джерело: складено автором за: [3, с. 218 (табл. 1.1); 4, с. 104 (табл. 5.1)].

Операціоналізація ESeC. Прагнучи широкого емпіричного застосування ESeC, її автори передбачили для її конструювання невелику кількість змінних, зазвичай стандартно представлених у міжнародних проектах. Для повної форми операціоналі-

зації ESeC необхідні такі змінні: “заняття”, закодоване на рівні третього знаку на підставі Міжнародної стандартної класифікації занять ISCO88 (COM); “статус зайнятості”, що диференціює категорії найманих працівників, роботодавців, самозайнятих і неоплачуваних сімейних працівників за допомогою Міжнародної класифікації статусу зайнятості (ICSE-93); “кількість найманих працівників”, яка розрізняє великих і малих роботодавців за наявністю 10+ і 1–9 працівників, відповідно; “позиція на ринку праці”, що фіксує наявність/відсутність керівного статусу для розрізнення менеджерів (супервайзерів) і працівників без функцій управління чи контролю. Авторами розроблено матрицю, де кожній комбінації заняття, статусу зайнятості та розміру підприємства присвоюється клас ESeC. У разі, коли масив не містить всієї необхідної інформації, використовується спрощена форма ESeC (розроблена для масивів, де є тільки дані ISCO)⁵.

Варіанти групування ESeC. Автори схеми очікують, що найчастіше запитуваною в дослідженнях буде 10-класова версія ESeC, проте відзначають, що вона може бути як агрегована, так і дезагрегована. До агрегованих версій звертаються або у зв’язку з дослідницькими цілями, або у разі відсутності в масиві певної інформації (наприклад, про статус зайнятості або положення на ринку праці). 10-класову ESeC можна звести до 6-, 5- чи 3-класових категорій. Так, у 6-класовій моделі класи 1 і 2 об’єднуються у клас 1 “саларіат”; класи 3 і 6 – у клас 2 “допоміжні працівники”; класи 4 і 5 утворюють єдиний клас 3 “малі роботодавці та самозайняті”; клас 7 стає класом 4; клас 8 – класом 5; клас 9 – класом 6. У 3-класовій моделі 10 класів агрегуються так: класи 1 і 2 – саларіат; 3, 4, 5 і 6 – проміжний клас; 7, 8 і 9 – робітничий клас. Клас 10 (за необхідності) можна включати як додатковий до будь-якої з моделей. 10-класова схема може бути й дезагрегованою: якщо аналітикові необхідно ідентифікувати сільськогосподарських працівників окремо від інших, класи 8 і 9 слід поділити на 8a і 8b, 9a і 9b, де підкласи 8b і 9b призначені, відповідно, для кваліфікованих і некваліфікованих сільськогосподарських працівників.

Валідація ESeC. Крім розроблення концептуальних та операціональних засад важливою частиною проекту зі створення нової класифікації була її валідація у ряді європейських країн (результати відповідних досліджень подані й детально обговорені в: [3, part III, IV]). Ці результати показали, що ESeC має належну критеріальну валідність (тобто адекватно вимірює відносини зайнятості) та високу конструктну валідність (продемонструвавши в багатьох членах ЄС правдоподібні зв’язки з рядом ключових змінних – доходом, рівнем освіти й охорони здоров’я, ризиком безробіття, бідністю та депривацією). Це стало підставою для висновку, що ESeC є адекватним інструментом для порівняльного класового аналізу.

ESeC розроблена й валідизована для старих країн-членів ЄС, проте автори вважають виправданим її використання для порівняльних цілей і в країнах Східної та Центральної Європи [3, с. 276–280]. Як аргументи наводять результати досліджень про схожість розподілу EGP-класів в Угорщині, Польщі та Великій Британії [7], а кон-

⁵ Інструкція, матриця та синтаксиси для конструювання класів доступні для користувачів на сайті проекту ESeC: <https://www.iser.essex.ac.uk/archives/ESeC/matrices-and-syntax>.

структурної валідності ESeC – у країнах Східної Європи при вивченні нерівностей щодо здоров'я [8] і впливу рівня освіти на клас у семи постсоціалістичних країнах (Угорщині, Чехії, Словаччині, Польщі, Словенії, Естонії та Україні) [9].

Класова структура порівнюваних країн, згідно з ESeC. У наведеному далі порівнянні класових позицій використано 9-класову версію ESeC, згруповану потім у 4 класи. За одиницю дослідження взято зайняте населення – респондентів, які мають на момент опитування оплачувану роботу. Емпіричною базою слугує об'єднаний масив чотирьох хвиль проекту ESS 2004–2012 рр. Таблиця 2 містить дані як окремо щодо 21 країни, так і в агрегованому вигляді – середні показники щодо східно- і західно-європейських країн.

Таблиця 2

**Класова структура зайнятого населення порівнюваних країн,
згідно з ESeC, у 2004–2012 рр., %**

Класи ESeC	Україна	Росія	Східно-європейські країни	Західно-європейські країни
Саларіат , у тому числі:	36,8	32,4	30,3	36,5
1. Великі роботодавці, професіонали, адміністратори й менеджери вищого рівня	13,1	13,5	11,1	13,9
2. Професіонали, адміністратори й менеджери нижчого рівня, супервайзери й технічні спеціалісти вищого рівня	23,7	18,9	19,2	22,6
Проміжний клас , у тому числі:	13,9	15,2	14,6	21,5
3. Допоміжні заняття середнього рівня	6,5	7,6	7,8	11,3
6. Супервайзери й технічні спеціалісти нижчого рівня	7,4	7,6	6,8	10,2
Дрібна буржуазія , у тому числі:	7,0	5,3	14,0	10,3
4. Дрібні роботодавці та самозайняті працівники	6,8	5,2	8,3	8,9
5. Роботодавці та самозайняті працівники в сільському господарстві	0,2	0,1	5,7	1,4
Робітничий клас , у тому числі:	43,5	47,1	41,1	31,7
7. Заняття нижчого рівня у сфері послуг, торгівлі та офісної роботи	11,3	13,8	9,8	10,4
8. Технічні заняття нижчого рівня	12,2	13,9	12,8	7,8
9. Рутинні заняття	20,0	19,4	18,5	13,5
<i>Всього</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Кількість респондентів	3310	3966	11322	68462

Джерело: дані ESS розраховано для зайнятих респондентів ($m_{nastic} = 1$). Дані України та Росії зважені на $dweight$, а східно- і західноєвропейських країн – на комбіновану $weight2 = dweight \times pweight$.

Згідно з ESeC, головні відмінності у класових портретах зайнятого населення постсоціалістичних і західних країн виявляються в розподілі позицій найманих працівників. Так, частка саларіату (класи 1 і 2) в постсоціалістичних країнах оцінюється в межах третини зайнятого населення – в Україні (36,8%), Росії (32,4%) і країнах Східної Європи (30,3%), що є досить близьким до середнього показника у країнах Західної Європи (36,5%). Проте цей усереднений показник, скоріше, маскує істотні відмінності всередині цього угруповання: питома вага саларіату в найрозвиненіших країнах Західної Європи (Нідерландах, Бельгії, Данії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Швейцарії, Великій Британії) становить 40–50%, що вдвічі більше, ніж у країнах Південної Європи (Іспанії, Португалії, Греції) – 19–24%. Такою самою є ситуація з проміжним класом (класи 3 і 6): у постсоціалістичних країнах його частка сягає 13–15%, що є близьким до значень у Південній Європі (13–14%), але в 1,5 раза менше, ніж у розвинених країнах Західної Європи (21–28%). Натомість робітничий клас (класи 7, 8 і 9) у постсоціалістичних країнах (41–47%) представлений майже так само, як в Іспанії та Португалії (40–51%), що вдвічі більше, ніж у розвинених країнах Західної Європи (20–37%). Крім відмінностей за питомою вагою в багатьох країнах різняться і внутрішній склад робітничого класу: якщо в постсоціалістичних частки працівників технічних занять (клас 8) і занять у сфері послуг і торгівлі (клас 7) приблизно рівні, то в більшості розвинених країн Західної Європи співвідношення в 1,5–2 рази на користь занять класу 7.

Підбиваючи підсумок класового розподілу найманих працівників, для більшої виразності відмінностей розглянемо співвідношення середніх класів (саларіат і проміжний клас) і робітничого класу. В Україні це співвідношення становить 51% : 44%, у Росії – 48% : 45%, у країнах Східної Європи – 45% : 41%, тобто класові позиції середнього класу з невеликою різницею переважають над позиціями робітничого класу. У країнах Західної Європи навіть у середньому це співвідношення значно більше на користь середнього класу – 58% : 32%. Ще виразнішою є ця перевага в розвинених країнах: 80% : 20% – в Нідерландах, 65% : 27% – у Бельгії, Данії, Норвегії та Швейцарії. Проте у Південній Європі спостерігається паритет позицій середнього та робітничого класів, як у постсоціалістичних країнах: 44% : 40% в Іспанії, 34% : 34% у Греції й навіть переважання позицій робітничого класу – 34% : 51% в Португалії.

Істотні відмінності виявляються і за питомою вагою дрібної буржуазії (класи 4 і 5) серед зайнятого населення порівнюваних країн. Її частка в Україні (7,0%) та Росії (5,3%) є удвічі меншою, ніж у середньому в країнах Східної Європи (14%), де, правда, частка дрібних роботодавців і самозайнятих не є рівномірною: у Польщі (17,3%) та Словаччині (11,3%) вона в 2,5 раза є вищою, ніж в Угорщині (7,9%) та Словенії (7,4%). Питома вага дрібної буржуазії відчутно варіює і в країнах Західної Європи: у найрозвиненіших вона становить 7–8%, а в країнах Південної Європи – 15–32%.

Зв'язок ESeC-класів і гендера. Порівняння гендерного профілю класової структури України, Росії, ряду східно- і західноєвропейських країн свідчить, що класові позиції, ідентифіковані відповідно до ESeC, гендерно сегреговані в усіх порівнюваних країнах (табл. 3). У саларіаті нижчого рівня (клас 2) в 1,5–2 рази переважають жінки, а вищого рівня – чоловіки, але тільки в західних країнах, а в постсоціалістичних виявля-

ється гендерний паритет, що видається несподіваним (у EGP-схемі у вищому службовому класі 1 чоловіки домінували в усіх країнах [5]). У проміжному класі позиції є гендерно несиметричними: жінки у 5 разів частіше, ніж чоловіки, представлені в допоміжних заняттях середнього рівня (клас 3), а чоловіки – в 1,5–2 рази серед супервайзерів і технічних спеціалістів нижчого рівня (клас 6). Чоловіки посідають позиції дрібних роботодавців і самозайнятих (класи 5 і 6) удвічі частіше, ніж жінки. Робітничий клас у рамках ESeC є гендерно неоднорідним: заняття нижчого рівня у сфері торгівлі, послуг та офісної роботи (клас 7) є жіночими у 2–3 рази частіше, ніж чоловічими, а технічні (клас 8) – більше ніж у 4 рази; рутинні (клас 9) – є чоловічими у 1,5 рази (в постсоціалістичних країнах) частіше, ніж жіночими.

Таблиця 3

Гендерний профіль класової структури зайнятого населення порівнюваних країн, згідно з ESeC, у 2004–2012 рр., %

Класи	Україна		Росія		Східно-європейські країни		Західно-європейські країни	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
Саларіат, у тому числі:	29,8	42,9	25,9	38,4	25,5	36,1	36,9	36,0
1. Великі роботодавці, професіонали, адміністратори й менеджери вищого рівня	12,5	13,6	14,6	12,4	10,7	11,6	17,1	10,1
2. Професіонали й менеджери нижчого рівня, супервайзери й технічні спеціалісти вищого рівня	17,3	29,3	11,3	26,0	14,8	24,5	19,8	25,9
Проміжний клас, у тому числі:	11,7	15,8	11,9	18,5	12,3	17,3	18,5	25,1
3. Допоміжні заняття середнього рівня	1,9	10,5	2,1	12,8	3,0	13,5	5,7	18,1
6. Супервайзери й технічні спеціалісти нижчого рівня	9,8	5,3	9,8	5,7	9,3	3,8	12,8	7,0
Дрібна буржуазія, у тому числі:	9,2	4,9	7,8	2,9	16,8	10,6	13,2	6,8
4. Дрібні роботодавці та самозайняті працівники	8,9	4,8	7,7	2,8	10,6	5,5	11,2	6,1
5. Роботодавці та самозайняті працівники в сільському господарстві	0,3	0,1	0,1	0,1	6,2	5,1	2,0	0,7
Робітничий клас, у тому числі:	49,3	36,5	54,4	40,2	45,3	36,1	31,5	32,0
7. Заняття нижчого рівня у сфері послуг, торгівлі та офісної роботи	7,3	14,9	7,0	20,2	6,1	14,3	4,9	17,0
8. Технічні заняття нижчого рівня	18,3	4,9	22,2	6,1	19,4	4,9	12,7	1,9
9. Рутинні заняття	23,7	16,7	25,2	13,9	19,8	16,9	13,9	13,1
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кількість респондентів	1554	1755	1919	2049	6133	5182	37327	31133

Джерело: дані ESS розраховано для зайнятих респондентів (mnastric = 1). Дані України та Росії зважені на dweight, а східно- і західноєвропейських країн – на комбіновану вагу weight2 = dweight x rweight.

Висновки. Отже, ESeC є новим перспективним аналітичним інструментом для порівняльного аналізу соціально-економічної нерівності. Її перевагами вважають концептуальну строгість (вона обґрунтована різнобічніше, ніж більшість інструментів у сфері соціальних наук; спирається на новітні дані про відносини зайнятості), надійність (підтверджена результатами досліджень критеріальної та конструктивної валідності), гнучкість (наявність повної та спрощеної форм уможлиблює її конструювання в багатьох масивах), доступність і порівнянність (вона сконструйована на підставі відносно невеликої кількості гармонізованих змінних), широке охоплення різних груп населення (не тільки зайнятого, але й незайнятого населення), зручність для користувачів (усі похідні матриці та синтаксиси наявні у відкритому доступі) [3]. Автори певні, що використання стандартизованого інструменту сприятиме кращому розумінню соціальних процесів, а отже, розробленню чіткіших практичних рекомендацій політичним і державним колам, дасть змогу окреслити нові цілі та можливості порівняльного класового аналізу.

ESeC, безумовно, є для українських дослідників перспективним інструментом вимірювання соціального класу не тільки в міжнародному плані (для порівняння України з європейськими країнами), але й у локальному (як національної класифікації в статистиці). Порівняльні дані свідчать про близькість профілів, визначених відповідно до ESeC класових структур України, Росії та східноєвропейських країн. Водночас фіксуються принципові відмінності постсоціалістичних країн від економічно розвинених країн Західної Європи: головним чином відставання зайнятості в позиціях середніх класів (саларіату та проміжного класу) і водночас висока частка робітничого класу, особливо індустріального (попри безперервне скорочення з 1990-х років його питома вага все ще є більшою, ніж у розвинених західних країнах). Слід зазначити також схожість гендерних профілів класової структури порівнюваних постсоціалістичних країн.

Список використаних джерел

1. Leiulfsrud H., Bison I., Solheim E. Social Class in Europe II: The European Social Survey 2002–2008. *NTNU Social Research in Trondheim & Department of Social Research: Official ESS Report*. Trento: Trento University, 2010.
2. Симончук О. Тематичні кластери сучасного класового аналізу. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2016. № 2. С. 3–25.
3. Rose D., Harrison E. (Eds.). *Social Class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification*. New York: Routledge, 2010. 324 p.
4. Goldthorpe J. *On Sociology: Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2000. P. 206–229.
5. Симончук Е. Классовые структуры в сравнительной перспективе. *Украинское общество в европейском пространстве*. Киев: Институт социологии НАН Украины. 2007. С. 33–104.
6. Erikson R.J., Goldthorpe J.H. *The Constant Flux: a Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press, 1992. 445 p.
7. Evans G., Mills C. Are there Classes in Post-Communist Societies? A New Approach to Identifying Class Structure. *Sociology*. 1999. Vol. 33. № 1. P. 23–46.
8. Eikemo T.A., Kunst A.E., Judge K., Mackenbach J.P. Class-related health inequalities are not larger in the East: a comparison of four European regions using the new European socioeconomic classification. *Journal of Epidemiology and Community Health*. 2008. № 62 (12). P. 1072–1078.

9. Bukodi E. Educational expansion and social class returns to tertiary qualifications in post-communist countries. Berlin: Springer-Verlag, 2010. P. 83–110.

References

1. Leiulfsrud, H., Bison, I., Solheim, E. (2010). Social Class in Europe II: The European Social Survey 2002–2008. *NTNU Social Research in Trondheim & Department of Social Research: Official ESS Report*. Trento: Trento University [in English]
2. Simonchuk, O. (2016). Tematychni klasteri suchasnogo klasovogo analyzy [Thematic clusters of contemporary class analysis]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: theory, methods, marketing]*, 2, 3-25 [in Ukrainian]
3. Rose, D., Harrison, E. (Eds.). (2010). Social Class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification. New York: Routledge [in English]
4. Goldthorpe, J. (2000). On Sociology: Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory. Oxford: Oxford University Press, 206-229 [in English]
5. Simonchuk, E. (2007). Klassovye struktury v sravnitel'noy perspective [Class structures in comparative perspective]. In Ie. Holovakha, S. Makeiev (Eds.), *Ukrainskoe obshchestvo v evropeiskom prostranstve [Ukrainian Society in a European Dimension]* (pp. 33–104). Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Russian]
6. Erikson, R.J., Goldthorpe, J.H. (1992). The Constant Flux: a Study of Class Mobility in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press [in English]
7. Evans, G., Mills, C. (1999). Are there Classes in Post-Communist Societies? A New Approach to Identifying Class Structure. *Sociology*, 33, 1, 23–46 [in English]
8. Eikemo, T.A., Kunst, A.E., Judge, K., Mackenbach, J.P. (2008). Class-related health inequalities are not larger in the East: a comparison of four European regions using the new European socioeconomic classification. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62 (12), 1072–1078 [in English]
9. Bukodi, E. (2010). Educational expansion and social class returns to tertiary qualifications in post-communist countries. Berlin: Springer-Verlag [in English]

Received on 26.05.17

Симончук Е.В., канд. социол. наук, старший научный сотрудник отдела социальных структур Института социологии НАН Украины, ул. Шелковичная, 12, Киев, 01021, e-mail: elena@simonchuk.kiev.ua

ЕВРОПЕЙСКАЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ (ESEС): НОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ КЛАССОВОГО АНАЛИЗА

В 2010 г. Европейским статистическим агентством предложен новый инструмент определения социального класса в сравнительных статистических и социологических исследованиях – Европейская социально-экономическая классификация (European Socio-economic Classification – ESEС). В статье изложена история создания этой классификации, ее концептуальные и операциональные основы, представлено описание классовых категорий и вариантов их группирования, а также проанализированы сравнительные результаты распределения классовых позиций в Украине, ряде стран Восточной и Западной Европы на базе массивов Европейского социального исследования (ESS) 2004–2012 гг.

Ключевые слова: социальный класс, социально-экономическая классификация, распределение классовых позиций.

Simonchuk E.V., PhD. (Sociology), senior research fellow, Social structures department, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, 12, Shovkovychna Str., Kiev, 01021, Ukraine, e-mail: elena@simonchuk.kiev.ua

EUROPEAN SOCIO-ECONOMIC CLASSIFICATION: A NEW INSTRUMENT FOR CLASS ANALYSIS

In the modern class analysis, two trends can be observed: the implementation of research projects based on the alternative class schemes and at the same time on a tendency to use the standard of social class measurement. To promote the second trend, the European Statistical Agency in 2010 proposed a new instrument for determining the social class in the comparative statistical and sociological studies – the European Socio-economic Classification (ESeC). This article describes the history of the classification creation and its conceptual and operational basis. It describes class categories and their grouping options; compares the results of the class positions distribution in Ukraine, in a number of Eastern and Western European countries based on the European Social Survey (ESS) of 2004–2012. Thus, the conceptual basis of this classification is the class scheme of J. Goldthorpe, which differentiates class positions in two ways: according to the relations of buying and selling labor, and according to the nature of contractual relations of employees. ESeC includes 10 classes, which for certain research purposes can be aggregated or disaggregated in different ways. Its design is available both in international projects (in particular, ESS and ISSP) and national (for example, in the monitoring and omnibus of the Institute of Sociology of NASU). The comparative data of the ESS project indicates the proximity of the class structures profiles of Ukraine, Russia and Eastern European countries, which are defined in accordance with ESeC. At the same time, the principal differences between the post-socialist countries and the economically developed Western European countries are evident: mainly in the smaller share of the middle class positions (the salariat and the intermediate class) and, at the same time, in a higher share of the working class, especially the industrial one. The similarity of the gender profiles of the ESeC-classes of the post-socialist countries under comparison is also noted.

Keywords: social class, socio-economic classification, distribution of class positions.